

Marko Hočevar

Tomaž Mastnak: Črna internacionala: Vojna, veliki biznis in vpeljava neoliberalizma, I. zvezek. Ljubljana: Založba */cf, 2019. 261 strani (ISBN: 978-961-257-117-7), 24 EUR.

Tomaž Mastnak: Črna internacionala: Vojna, veliki biznis in vpeljava neoliberalizma, II. zvezek. Ljubljana: Založba */cf, 2019. 249 strani (ISBN: 978-961-257-118-4), 22 EUR.

Knjiga Tomaža Mastnaka *Črna Internacionala: Vojna, veliki biznis in vpeljava neoliberalizma* predstavlja prelomno analizo zgodovine neoliberalizma. Knjiga v dveh zvezkih prinaša analizo tesne povezave med ameriškim finančnim kapitalom in nemškimi industrialci ter vpliv ameriškega velekapitala na ameriško politiko do Nemčije med drugo svetovno vojno in po njej. Gre za nadaljevanje raziskovanja, ki si ga je Mastnak zadal s knjigo *Liberalizem, fašizem, neoliberalizem* (Mastnak 2015), v kateri je analiziral teoretsko, ideološko in politično bližino fašizma in neoliberalizma. Mastnaka v Črni internacionali zanima, kdaj, kje in kako je bil neoliberalizem politično vpeljan. Na to vprašanje ponudi jasen odgovor: neoliberalizem je bil vpeljan v okupirani Nemčiji po drugi svetovni vojni, temelje za to pa je treba iskati v obdobju po prvi svetovni vojni in v strahu pred komunizmom.

V prvem poglavju Mastnak analizira spor med J. M. Keynesom in T. Veblenom glede narave versajske mirovne pogodbe. Keynes se je zavzemal za odpis dolgov Nemčiji in zagon ekonomije, Veblen pa je v versajski mirovni pogodbi in v Keynesovi argumentaciji videl predvsem strah pred širitvijo boljševiške revolucije in popustljivost do Nemčije. Versajska pogodba ni temeljila na kaznovanju Nemčije, temveč na strahu pred komunizmom, cilj je bil ustavitev in izgradnja močnega branika pred prodorom »pošasti komunizma«: »Boljševizem se je širil in nujno ga je bilo treba zaustaviti, ne nazadnje s prizanašanjem Nemčiji« (Mastnak 2019a: 21). Avtor ugotavlja, da je bil versajski mir »protiboljševistični mir« in da pomeni »začetek stoletne vojne proti demokraciji« (Mastnak 2019a: 79).

V drugem poglavju Mastnak največ pozornosti nameni političnoekonomski teoriji ordoliberalcev, ki so predstavljali posebno nemško smer znotraj neoliberalizma. Mastnak predstavi kritiko monopolov Franza Böhma, analizo in razumevanje vloge države v ekonomiji Rüstova in Euckena, predvsem v luči preprečevanja monopolov. Po drugi strani pokaže, da so se med ordoliberalci našli tudi podporniki nacizma – Alfred Müller-Armack je »našel dom za podjetniški duh v totalitarni državi. Ustvarjalnost in totalitarizem sta delala z roko v roki« (Mastnak 2019a: 143). Adolf Lampe je bil ravno tako zelo blizu nacizmu. Iz tega Mastnak izpelje sklep, da ordoliberalizem ni »bil nujno negacija nacizma, niti ne njegova afirmacija ali apologija. Znotraj ordoliberalizma je bilo

mogoče zavzeti stališče proti nacizmu ali ga sprejeti» (Mastnak 2019a: 153). Vsekakor pa je ključno, da sta bila svobodni trg in konkurenca »element uradnega nacističnega ekonomskega nauka« (Mastnak 2019a: 153).

V tretjem poglavju Mastnak analizira razbitje nemškega delavskega gibanja, ki je tesno povezano z opuščanjem denacifikacije nemške družbe in države. Ti procesi so predstavljali temelje za vpeljavo neoliberalizma, pri čemer je bila utrditev »neoliberalizma kot uradne ekonomske politike« »ključni element v povojni reorganizaciji Evrope, ki je sama predstavljala element konsolidacije »nove svetovne ureditve« (Mastnak 2019a: 155). Prvi pogoj za to pa je bilo »zahodnozavezniško zatrtje nemškega protifašističnega gibanja. Ker je bilo najtesneje povezano z reorganizacijo delavskega gibanja, je bilo zatrtje protifašističnega gibanja obenem udarec delavskemu gibanju. /.../ Z vsemi temi potezami zahodnih zmagovalcev je bila demokracija odklopljena od protifašizma in pripeta na kapitalizem« (Mastnak 2019: 157). Ni prišlo do odprave nacistične strukture ekonomije in odprave velikih industrijskih monopolov. Zahodne zaveznice so omogočile ohranjanje kapitalskih pozicij vsem ključnim podpornikom nacističnega režima, omogočili so tudi hiter zagon produkcije in zatrtli vsakršno alternativno gibanje.

Četrto poglavje je namenjeno analizi protikomunizma in hladne vojne, saj je vpeljavo neoliberalizma treba umestiti v širši kontekst boja proti komunizmu, ki postane manifesten že na versajski mirovni konferenci. Druga plat te medalje pa je seveda fašizem/nacizem. Povojni liberalni protikomunizem je imel veliko opraviti s fašističnim protikomunizmom. Rešitev ekonomije je bil zadosten razlog za upravičevanje zločinov fašistov: »To je bilo živo jedro fašističnega protiboljševizma – tisti protikomunizem, ki je združeval liberalce in fašiste, tista hvaljena rešitev Evrope in civilizacije. Zato so liberalci ostali profašistični ali filofašistični, tudi ko so fašisti sami že odrinili protiboljševizem ob stran« (Mastnak 2019a: 214). V tem poglavju avtor tudi razloži vlogo Georgea Kennana, ki je bil ključni oblikovalec ameriške politike do Sovjetske zveze ter zadrževanje in zajezitve njenega vpliva (*containment*). To je pomenilo vojaško prisotnost ZDA v Evropi in Zahodni Nemčiji po koncu druge svetovne vojne. Vojaška okupacija Zahodne Evrope po drugi svetovni vojni je postala temelj za vpeljavo neoliberalizma in za »evropsko enotnost«, ki še danes »zagotavlja podložnost in služenje ameriškim interesom in muham« (Mastnak 2019a: 259).

V drugem zvezku knjige Mastnak najprej obravnava načrt finančnega ministra ZDA Henryja Morgenthaua, ki je nastal ob koncu leta 1944 in ki je predvideval popolno demilitarizacijo in deindustrializacijo povojne Nemčije. Morgenthau je želel popolnoma razbiti nemško veliko industrijo, ki je tesno sodelovala z nacistično politiko. Ker je bil Morgenthauov načrt v popolnem nasprotju z interesi ameriškega kapitala v Nemčiji, se je začel medijski obračun z njim. Vojni minister Stimson in zunanji minister Hull sta bila glavna nasprotnika Morgenthaua, pri čemer je Stimson prevzel Keynesovo argumentacijo iz pred 25 let – osnova za mir je delujoča ekonomija. Pri njej je šlo seveda za ohranjanje nacističnega ekonomskega stroja, ki je sodeloval z ameriškim kapitalom: »Ameriške banke in korporacije so izdatno investirale vanjo. Zaradi močnih in tesnih ekonomskih vezi so ekonomski mogotci na obeh straneh gledali na vojno kot na zgolj začasno suspendiranje poslovnih odnosov« (Mastnak 2019b: 44). Vojno ministrstvo je

prek pritiska časnikov uspelo pripraviti Roosevelta, da se distancira od Morgenthauovega načrta.

V šestem poglavju Mastnak analizira delovanje okupacijske vojaške oblasti v Nemčiji in poudari, da je vojaška oblast delovala v nasprotju z uradno politiko ZDA, ki je bila izražena v Direktivi JCS 1067 in Potsdamski izjavi. Okupacijska oblast je vse bolj nasprotovala dekartelizaciji in denacifikaciji, tudi sam vojaško-okupacijski aparat je bil očiščen tistih, ki so zagovarjali dekartelizacijo in denacifikacijo. Nastala je zveza »med ameriško vojaško-industrijsko alianso in nemškimi biznismeni« (Mastnak 2019b: 122). Ohranil se je nacistični upravni aparat. Zelo veliko predstavnikov ameriških korporacij je bilo v Nemčiji zadolženih za okupacijo. Cilj je bila obnova Nemčije zaradi ustavitve prodora komunizma. V bistvu je šlo za ohranjanje kapitalskih profitov in interesov v prepletenosti ameriškega in nemškega kapitala. V Nürnbergu so proces proti nemškim industrialcem ustavili, obtožene in obsojene voditelje I.G. Farben pa so oprostili. Ob tem je treba poudariti, da so tako krščanski kot socialni demokrati podpirali idejo drugačne Nemčije »zlastno posebno politično kulturo – nekapitalistično demokratično socialistično Nemčijo, Nemčijo z ‚*Gemeinwirtschaft*‘ – ki bi bila most med Vzhodom in Zahodom« (Mastnak 2019b: 131). Vendar, prišlo je do vpeljevanja nedemokratične politike, saj so uradniki ZDA »veljavljali politiko velikih privatnih ekonomskih interesov« (Mastnak 2019b: 132).

V sedmem poglavju Mastnak analizira vzpon Friedricha Erharda, ki ga je že Foucault postavil v samo središče vpeljevanje neoliberalizma v združeni okupacijski coni. Mastnak kritizira idealiziranje, ki ga najdemo pri Foucaultu o vlogi Erharda: »Erhard je bil nedvomno pomembna zgodovinska osebnost, Foucaultov Erhard kot avtor odločitve za neoliberalizem v Nemčiji pa je bil bolj kot kaj drugega literarni lik« (Mastnak 2019b: 141). V tem poglavju naslovi konkretne reforme na ravni javnih politik in zakonov, ki so oznanile nastop neoliberalizma. Ključni korak za vpeljavo neoliberalizma je bila združitev ameriške in britanske okupacijske cone. Na to združitev sta se pozneje navezala še Marshallov načrt in izraziti protikomunizem. Za uveljavljanje Marshallovega načrta sta bili potrebni denarna reforma in liberalizacija ekonomije, ki sta prizadeli najrevnejše: »Liberalizacija ekonomije, ekonomska svoboda, je stopila v življenje pod pokroviteljstvom vojaške vlade, v izrednih razmerah, pod zaščito okupacijske vojske« (Mastnak 2019b: 164). Adenauerjeva vlada, v kateri je Erhard deloval kot ekonomski minister, je »postala vlada velikih ekonomskih interesov, velikih koncentracij privatne ekonomske moči« (Mastnak 2019b: 183).

V sklepnem poglavju Mastnak poudari pomen razumevanja ekonomske moči znotraj politike. Spremenjen odnos med kapitalistično ekonomsko močjo in politično oblastjo je odprl prostor za artikulacijo neoliberalizma. Mastnak, podobno Harveyju (2012) in drugim (Klein 2010; Dardot in Laval 2013), poudarja, da neoliberalna država postaja orodje za uveljavljanje interesov kapitala; v samem središču tega projekta pa je razgradnja demokracije: »Politična oblast tako v svojem jedru preneha biti javna oblast in vlada ne vlada več suvereno. Postane nekaj med servisom, izvajalcem, kolaborantom, zagovornikom in zaščitnikom ter podeljevalcem domicila in državljanstva nenadzorovani privatni moči, obenem pa še naprej okupira mesto javne oblasti. Ta transformacija še vedno zaznamuje in določa svet, v katerem živimo« (Mastnak 2019b: 198).

Knjiga predstavlja, kot to izpostavi tudi Mastnak (2019a: 96–97), nadgradnjo in konkretizacijo Foucaultove analize neoliberalizma, ki jo je predstavil v kurzu predavanj *Rojstvo biopolitike* (Foucault 2015). Foucault je v tem ciklu predavanj orisal intelektualne in politične zametke ter začetke neoliberalizma, pri čemer je ohranjal distinkcijo med različnimi smermi znotraj neoliberalnega »mislne kolektiva« (Mirowski in Plehwe 2009). Poudaril je, da je nemška izkušnja po drugi svetovni vojni ključna za razumevanje vpeljave neoliberalizma v praksi, vendar pa je, kot ugotavlja Mastnak, njegova sicer pravilna interpretacija preveč poenostavljena, saj pozabi na politične in ekonomske interese v razlagi vzpona neoliberalizma v Nemčiji (Mastnak 2019a: 96). Kar Foucault spregleda, je ključna vloga ameriške okupacijske oblasti pri vpeljavi neoliberalizma v Zahodni Nemčiji. Neoliberalizem je torej bil vpeljan najprej v angloameriški okupacijski coni, in sicer tako kot v Čilu 25 let pozneje, pod okriljem vojaške diktature.

Mastnakova teza potrjuje argumentacijo Naomi Klein o »doktrini šoka«, le da jo postavi še nekoliko bolj nazaj v zgodovino: druga svetovna vojna in veliko uničenje sta bila uporabljena za povečanje moči ameriškega in zahodnoevropskega velekapitala v projektu obnove Zahodne Nemčije ter konstrukciji ameriške hegemonije na svetovni ravni. To je bil projekt vpeljavanja neoliberalizma, ki predstavlja politične in ekonomske temelje procesov evropskih integracij: »Evropska unija oziroma evropsko povezovanje, ki je pripeljalo do nje, je sledilo isti logiki. Evropska unija ni postala neoliberalistična, ko je skrenila s prave poti, temveč je neoliberalistična po načinu spočetja« (Mastnak 2019b: 154). Mastnak na ta način nadgrajuje in dopolnjuje raziskavo Dardota in Lavalala (2013), ki sta veliko pozornosti namenila ordoliberalnim koreninam evropskih integracij, vendar brez politično-ekonomske dinamike in vpliva konkretnih kapitalskih interesov na te procese. V celotni analizi Mastnak zopet izjemno izostril prepletenost fašizma in neoliberalizma v skupnem boju proti komunizmu: eden izmed najbolj vidnih takšnih primerov je Hans Peter Ipsen, ki je bil pravnik v okupacijski upravi v Bruslju, pozneje pa je postal »najbolj eminenten strokovnjak Zahodne Nemčije za evropsko pravo skupnosti« (Mazower 2019: 597).

Bistveno vprašanje, ki zanima Mastnaka, je odnos med neoliberalizmom in demokracijo. Že v knjigi *Liberalizem, fašizem, neoliberalizem* je v samo središče postavil vprašanje ljudstva v (neo)liberalizmu. V Črni internacionali pokaže, kako se z vzponom in vpeljavo neoliberalizma spremeni tudi samo razumevanje demokracije, ki od suverenosti in moči ljudstva postane eksistencialni koncept in način življenja, ki se ga širi prek ameriške »kulturne industrije«: »Demokracijo, ki bi imela za cilj suverenost ljudstva – torej demokracijo v političnem, ne eksistencialnem pomenu, ne v pomenu načina življenja (po ameriškem modelu) – so abortirali, ker so zavrli in na koncu preprečili denacifikacijo in dekartelizacijo« (Mastnak 2019b: 133). Neoliberalizem kot »najvišji stadij liberalizma« (Mastnak, 2019a: 10) je treba razumeti v okvirih »stoletne vojne proti demokraciji« ter povečevanja »privatne ekonomske moči in njenih družbenih in političnih posledic. To vprašanje ostaja relevantno in dokler se ne bomo spoprijeli z njim, ne bomo imeli možnosti, da bi se izklopali izpod neoliberalistične diktature« (Mastnak 2019b: 199).

Literatura:

Dardot, Pierre, in Laval, Christian (2013): *The New York of the World. On neo-liberal society*. London, New York: Verso.

Foucault, Michel (2015): *Rojstvo biopolitike: kurz na Collège de France: 1978–1979*. Ljubljana: Krtina.

Harvey, David (2012): *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Klein, Naomi (2010): *Doktrina šoka. Ljubljana: razmah uničevalnega kapitalizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mastnak, Tomaž (2015): *Liberalizem, fašizem, neoliberalizem*. Ljubljana: Založba /* cf.

Mazower, Mark (2019): *Hitlerovo carstvo*. Beograd: Arhipelag.

Mirowski, Philip in Plehwe, Dieter (ur.) (2009): *The Road from Mont Pèlerin. The Making of the Neoliberal Thought Collective*. Cambridge: London: Harvard University Press.